

Berachot Sources 2. -extra

שיטה מקובצת מסכת ברכות דף נ עמוד ב

שכח והכניס אוכלין לתוך פיו. במידי דאי זריק ליה ממאיס מסלקו לצד אחד ומברך. במידי דלא מאיס פולטו ומברך כדי שיהא פיו פנוי משום שנאמר ימלא פי תהלתך. במשקין דאי איפשר לסלקן ולברך בולען ולא פולטן מפני שהוא מפסידן לגמרי. ודעת הגאונים ז"ל שאינו מברך לאחר אכילתן מה שהיה ראוי לברך עליהם בתחלה משום דכיון דמכניסן לתוך פיו פגומין הן קצת ואין להקפיד על ברכתן והווי להו נראו ונדחו דשוב אינן נראין וכדאמרין בסמוך גבי רבינא דאמר דאפילו גמר סעודתו מברך המוציא ודחינן בגמ' דלא דכיון דאידיחי אידיחי. אבל הראב"ד ז"ל כתב דמברך בסוף וכההיא דרבינא דסבירא ליה לרב ז"ל דלא אידיחי אלא סייעתיה דרבינא אבל מלתיה לא אידיחי. וכתב עוד דהכא איירי בשאין לו משקין אלא הם ואם יפלוט אותם תבטל ברכתו והנאתו ולפיכך התירו לו לבולען ולברך בסוף. אבל כשיש לו משקין יותר פולט את אלו ומברך על השאר. ויש סעד לדבריו ממה שאמרו בירושלמי רב הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן. ואלו בגמרינן אמרינן בולען. קשיאן אהדדי אלא כאן בשאין לו אלא הם כאן בשיש לו יותר:

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף לה עמוד א

גמ'. וז"ל מנה"מ דתנו רבנן קודש הילולים לה' מלמד שטעונים ברכה לפנייהם ולאחרייהם מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך עכ"ל. עיין ברש"י (ד"ה קדש הילולים) וז"ל בנטע רבעי כתיב ומשמע שני הילולים טעון באכילתו כשתאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה עכ"ל. לכאורה מבואר בגמ' דיסוד דין ברכת הנהנין הוי חובת שבח, דהרי ר' עקיבא יליף חובת ברכת הנהנין מנטע רבעי, וכשם שחיוב הברכה בנטע רבעי יסודו הוי חובת שבח קודם האכילה, וכדילפינן מהילולים שטעון שני הילולים באכילתו, הוא הדין דיסוד דין ברכת הנהנין הוי חיוב שבח. ולפי"ז י"ל דלר"ע האוכל בלי ברכה לא עשה מעשה איסור אלא דביטל קיום חובת שבח דהוי חיוב דאורייתא אליבא דר"ע דיליף מקרא דהילולים. אמנם צ"ע איך יליף ר"ע מנטע רבעי לשאר מילי די"ל דהילולים הוי גזה"כ מסוימת דאיכא קיום מצוה לשבח לה' ית' באכילת נטע רבעי, ומנלן דאיכא חובת שבח אף באכילת חולין, וצ"ע.

ברם לפי מה שכתבנו דבהוה אמינא סברה הגמ' דיסוד דין ברכת הנהנין הויא קיום חובת שבח לה' לפני האכילה, מבואר היטב הק"ו בסוגיין "כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן", דכמו שחל חובת שבח והודאה לאחר האכילה ק"ו דקודם שיאכל חייב בשבח על האפשרות לאכול, דאע"פ דברכהמ"ז הויא ברכת הודאה המביעה את הכרת הטוב על חסדי ה' והיא שייכת רק לאחר האכילה, מ"מ יש ללמוד מינה בק"ו דחל חיוב לשבח על גבורות ה' שברא את האוכל, וחיוב השבח חל אף לפני האכילה. וכמו שבתפלה מסדר שבח ואח"כ הודאה, ה"נ באכילה מברך ברכת השבח לפני האכילה, ואח"כ אחרי האכילה מברך ברכת הודאה. אמנם אם נאמר שיסוד ברכת הנהנין חל מדין מתיר כדי להתיר איסור הנאה מן העולם, צ"ע איך שייך ללמוד דמברך מדין מתיר קודם אכילה ממה שמברך ברכת הודאה ושבח לאחר האכילה, דשני חיובים שונים הם. אמנם נראה דלמסקנת הגמ' "סברא הוא אסור ליהנות מן עולם הזה בלא ברכה" חל איסור לאכול בלי ברכה, והאוכל בלי ברכה אינו רק מבטל חיוב ברכה אלא עבר על איסור, ויסוד דין ברכת הנהנין הויא חלות מתיר. ויש לעיין אם למסקנת הגמ' ברכת הנהנין הוי רק דין מתיר בלבד או גם חיוב ברכת השבח. ועיין ברש"י (ד"ה אלא סברא) וז"ל אלא סברא הוא דכיון דנהנה צריך להודות למי שבראם עכ"ל. ומשמע דאף למסקנא יסוד דין ברכת הנהנין הוי נמי דין שבח.

ולכאורה תהיה נפק"מ בזה דאי ברכת הנהנין הוי רק דין מתיר אם אכל בלי ברכה אינו יכול לחזור ולברך אח"כ, משא"כ אי ברכת הנהנין יסודה חיוב שבח והודאה, י"ל דחוזר ומברך היכא דאידיחי מעיקרא (ועיין בסוגיא לקמן דף נ ב - נא א).

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות - הערות דף לה עמוד א הערה 4

4) ועיין ברא"ש (פ"ז סי' ל"ג) שאם שכח ואכל בלא ברכה יברך אח"כ כ"ז שלא גמר סעודתו, ולאחר שגמר סעודתו אינו מברך דנראה ונדחה. ומשמע דבנדחה מעיקרא מברך אח"כ דברכת הנהנין חלה מדין ברכת השבח. ולגבי ברכת המצוות אמר רבינו זצ"ל דלכאורה הוי מחלוקת בין הרמב"ם להראב"ד, דפסק הרמב"ם (פי"א מהל' ברכות ה"ה, ובפ"ג מהל' אישות הכ"ג) דאין מברכין ברכת המצוה לאחר העשייה דמה שנעשה כבר נעשה, והטעם בזה דס"ל דברכת המצות הויין מתיר לעשיית המצוה, וליכא חלות מתיר לאחר שנעשה המעשה. מאידך לדעת הראב"ד (בפ"ג מהל' אישות הכ"ג) מברכין ברכת אירוסין לאחר האירוסין ומשמע דס"ל דברכת המצות חלין מדין ברכת השבח ומשו"ה שפיר מברכין אף לאחר שעשה את המצוה. אולם יתכן דשאני ברכת אירוסין דאינה ברכת המצוה כלל אלא רק ברכת השבח ומשו"ה סובר הראב"ד שניתן לברכה אף לאחר האירוסין. ועיין באבי עזרי על הרמב"ם פ"ג מהל' אישות הל' כ"ג.

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות דף יז עמוד ב

גמ'. מי שמתו מוטל לפניו וכו' ואינו מברך. עיין ברש"י (ד"ה ואינו מברך) וז"ל ואינו צריך לברך ברכת המוציא עכ"ל. וצ"ע דברכת המוציא הויא ברכת הנהנין שנתקנה להתיר איסור וכדמבאר בגמ' לקמן (לה א) "אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה", והרי אונן פטור ממצוות עשה מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה, אבל אין היתר לאונן לעבור על איסורים. וא"כ צ"ע, איך מותר לאונן לאכול בלי ברכה, הרי עובר באיסור מעילה שנהנה מעוה"ז בלי ברכה. וי"ל שרש"י סובר דליכא איסור בפני עצמו לאכול בלי ברכה, אלא דיסוד הדין הוא שחל חיוב מצוה מדרבנן לברך קודם שאוכל, ומאחר שחל חיוב לברך אזי הטילו הרבנן נמי אף איסור לאכול מבלי לברך, והאיסור לאכול בלי ברכה חל מחמת חובת הברכה שחלה עליו, והאיסור תלוי בחיוב לברך. ומכיון שאונן פטור מחובת הברכה שוב לא חל עליו איסור לאכול בלי ברכה. ועיין בפתחי תשובה (יו"ד סי' שמ"א סק"ד) שדן האם אונן חייב בנטילת ידים. ולכאורה זה תלוי אם האיסור לאכול בלי נטילת ידים הוי איסור בפני עצמו, וא"כ אונן חייב ליטול ידיו דאונן אינו פטור מאיסורין, או דגזרו הרבנן איסור אכילה בלא נט"י כדי לחזק חלות חובת המצוה דנטילת ידים, דלפי"ז י"ל שמותר לאונן לאכול בלי נטילת ידים דמכיון שפטור מחובת מצות נטילת ידים משו"ה לא חל עליו האיסור לאכול בלי נטילת ידים.

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת ברכות - הערות דף יז עמוד ב

17) וכ"כ בספר עמק ברכה עניני ברכת הנהנין אות ב'. אך הכל בו כתב (בסוף הל' אבל) "יש מי שאומר שאבל כשמתו מוטל לפניו ועליו לקוברו שפטור מכל המצוות האמורות בתורה שאינו מברך ברכת המוציא. ולי נראה שמברך מפני שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה". ומבואר דס"ל דיסוד ברכת הנהנין היא משום איסור ליהנות מעוה"ז, והחיוב מצוה דרבנן לברך ברכת הנהנין נובע מהאיסור, ומשו"ה ס"ל שאף אונן חייב לברך ברכת המוציא. והכל בו מפרש דהא דאמרינן דאונן אינו מברך המוציא היינו שאינו מוציא אחרים יד"ח. ובאחרונים כתבו דבזה תלוי המחלוקת בין תוס' והרי"ף בדף יב. (עיין בתוס' שם ד"ה לא) בנקט כסא דשכרא ופתח אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא דהוי איביעא דלא איפשטא, דלדעת הרי"ף אזלינן לקולא ואינו צריך לחזור ולברך. ואילו תוס' ס"ל דאזלינן לחומר וחיוב לחזור ולברך. דהגרע"א זצ"ל כתב בגליון הש"ס שם

בסברת התנוס' דאזלינן לחומרא בספק ברכות הנהנין משום דהוי ספק איסור - דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. וצ"ל דס"ל דהמצוה מדרבנן לברך תלוי באיסור ומשו"ה ס"ל דבספק ברכות הנהנין אזלינן לחומרא. ומאידיך יתכן דהרי"ף סובר דהאיסור תלוי בחיוב מצות ברכה ומכיון דהוי ספק מצוה מדרבנן אזלינן לקולא וליכא נמי איסור ומשו"ה סובר דבספק ברכות הנהנין אזלינן לקולא.

18) לכאורה יתכן לתלות שאלה זו במחלוקת שבין הראשונים ביסוד התקנה דנטילת ידיים לפת. דאם הותקנה משום סרך תרומה (עיין חולין קו א) מסתבר דחל איסור לאכול פת חולין בלי נט"י וכמו שחל איסור לאכול תרומה בידיים טמאות מדין איסורי תרומה. ומאידיך אם הותקנה בחולין מחמת מצות "והתקדשתם והייתם קדושים" (עיין בראב"ד פ"ו מהל' ברכות ה"ב) מסתבר דעיקר התקנה חלה מדין חובת מצוה בלי חלות איסור. ונ"מ לדין אונן בנט"י.